

ŞAMANİZM VE ANİMİZMİN ANADOLU TÜRK KÜLTÜRÜNE YAPTIĞI BAZI ETKİLER ÜZERİNE DÜŞÜNCELER

Kamil Güller*

İnsanoğlunun hikayesi Adem ile Havva'dan başlar ve günümüze kadar gelir. Bu dönemin içersinde ilk önce ateşle tanışır, toplayıcılık ve avcılık yapar, Neolitik çağda tanımla uğraşmayı öğrenir ve bir yerde yerleşme gereğini duyar, bu dönemden itibaren göçebelik yaşam tarzından uzaklaşmaya çalışır, ama bazı politik, klimatolojik, sosyolojik, ekonomik nedenlerden ötürü, göçlerine, yani konar-göçer yaşam tarzına devam eder, gittiği yerlerdeki kültürler ile tanışır, sosyal ve toplumsal ilişkiler kurar, bazen kendi gelenek ve göreneklerini başka toplumlara verir, bazende onlarınkini direk yada kendi ahlaksal ve kültürel yaşam süzgecinden geçirerek alır, kültürel bu yaşam tarzı, duygular, düşünceler, gelenekler, arzular, insanoğlunun kendi ev eşyalarında giysilerinde bir takım geometrik ve helezonik sembolik çizgiler ve yanışlar ile ifade edilmeye çalışılmıştır. İşte bu motifler, insanoğlunun birbirinden çok uzak mesafelerde yaşamalarına bakmaksızın, karşılıklı ilişkilerinin kültürel alışverişlerinin, yaşam sürecinin bir sonucu olarak ortaya çıkmışlar ve yaşamaya devam edeceklerdir.

Bugün, üzerinde duracağımız Türkler ise, Orta Asya'da yani göçebe yaşam tarzı ile yerleşmeyi öğrenmişler, ve M.S. 3.-4. yy.larda büyük imparatorluklar kurmuşlar, fakat sonraları birtakım sosyolojik, klimatolojik ve politik nedenlerden ötürü, Batı'ya yani Hazar denizinin batısına Anadolu'ya ve Mısır taraflarına göçler başlamıştır, ama kimi Türklerde anayurtlarında kalıp, yaşamlarını devam ettirmeye çalışmışlar-dır.

Türkler, Orta Asya'da iken genel olarak tek tanrılı dinleri benimserken, kimi Türk topluluklarında, Manheizm (Uygurlar), Budizm, Şamanizm ve Hıristiyanlık gibi dinleri benimsemişlerdir, fakat M.S.7.yy.dan itibaren müslümanlığın ortaya çıkışı ve hızla yayılması ile birlikte Anadolu'ya yerleşen Anadolu Türkleri gibi birçok Türk boyu İslamı kabul etmeye başlamıştır. Bugün, Anadolu'da yaşayan Türkler, din olarak İslam dinini kabul

etmiş olmalarına rağmen, bazı adet ve geleneklerinde Orta Asya'dan gelen bazı şamanist özelliklerini korumuş ve bugüne taşımıştır, aslında Türklerin Anadolu'ya gelmeden önceki en yaygın ortak özelliği şamanlık ve göçebeliktir.

Bir inanç sistemi olarak şamanlık, her ne kadar bir sistem olarak göçebe yaşam tarzından önce yaygınlığını büyük ölçüde yitirmişse de Budizm, Manheizm, Teoizm, Animizm gibi bir çok inanç sisteminin içinde yaşamaya devam etmiştir, bu inanış biçiminde en önemli görevi Kam üstlenir, bu kişi erkek veya kadın, büyücü, üfürükçü, doktor, idareci, dinsel otorite, sanatçı gibi roller alır.

Şamanizmin kökeni avcılık ve hayvan kültürünün çok önemli olduğu, Paleolitik çağa kadar gider, ve animizmin evreninde ise dünyada yaşayan her canlının bir ruhu var, insanın kendi çevresindeki ilişkileri, insanın diğer bir insanla olan ilişkileri gibidir, taş yada nehir, ağaç hep canlı bir ruha sahiptir, ve bu varlık ile ruh arasındaki ilişki süreklidir, insanoğlunun yiyecek, giyecek ve diğer gereksinimlerini karşılamak için öldürdüğü canlıların ruhları vardır, bedenleri öldürmekle ruhları öldüremezsiniz,yalnızca ruh ile beden birbirinden ayırır, eğer bu ruhların nızasını almazsanız, birgün size hastalık, ölüm, felaket getirecek, sizden öc alacaklardır, bundan dolayı onları öldürmeden evvel nızalarını almazsınız. Nitekim, Göktürkler ve Uygurlar döneminde Ötüken ormanlarının bütün Türklerce mukaddes sayıldığını biliyoruz, orman kültürü, ilkel toplulukların orman mahsulleriyle geçirdikleri devrin hatırasıdır, ziraatçı ve geniş bozkırlarda, çobanlık yaparak geçinen uluslarda Orman kültürü, eski önemini kaybetmiş, orman tanrıları da kötü ruhlar olmuştur, burada orman ruhlarına her avcı kurban sunabilir, kaman aracılığına ihtiyaç yoktur, buna bakılırsa orman kültürü, kamların daha bulunmadığı çağın kalıntısı olduğunu kanıtlamaktadır. Bugün, B.Anadolu'da ve Toros dağlarında yaşayan Tahtacı yörükleri, her yıl ağaç kesme işlemine başlamadan evvel ormanda toplanır, o yılın

* M.Ü. Atatürk Eğitim Fak.,

mahsülünün iyi olması için, kurbanlar keser, şölenler tertip eder, dua ederler.

Anadolu Türklerinde, animizme ilişkin birçok davranış, gelenek ve inaçları bulmak mümkündür, sufiler yürürken bile yere hızlı basmazlar, yer ayaklarının altında döşenmiştir, herkesi başı üzerinde taşımaktadır, su içecekleri vakit bardağı hafifçe öperler, kaşığı, çatalı ellerine alınca sapını öperler, sofrayı öpüp otururlar, yemek bitince öpüp kalkarlar, bu öpmeye "görüşmek" derler, bunlar tarikat geleneklerindedir ve herşeyi canlı kabul ederler. Toprak, her zaman insanoglunun yaşamının devamını sağlayan unsurlardan biri olan jeomorfolojik bir yapıdır, gerek Anadolu insanı gerekse Sibirya Şamanlarına göre toprak ana kutsaldır, canlı bir güçtür, yaşam kaynağıdır, toprağa tohum atılması ile hamile kalır, ilkbaharda ekin vererek doğurganlığını yerine getirir.

Anadolu'da "Babalar" çevresinde oluşan ve oluşturulmaya çalışılan uzlaştıncı evren, göçerlikten yerleşmeye doğru geçen şehirleşme, şehirlerin kendi çevrelerinde oluşturdukları saldırgan evrenden farklıdır, tarımla göçebelik arasında çelişkiler vardır, fakat eski Türk Şamanlarını hatırlatan "yeni göçebelik mirasının taşıyıcıları olan Babalar, çelişkileri ile uzlaştıncı bir evren yaratmaya yönelip çözümlemeye çalışırken, uygarlıklar her çelişkiyi bir uzlaşmacılık kaynağı olarak görüp kendi yöntemleri ile zor ve korkuyu kullanarak çözmeye çalışırlar. Paleolitik çağdaki şamanlar, hayvanları direk olarak arama yoluna gittiler, Kam, aslan, boğa, ayı, erkek geyik gibi hayvan kostümleri giyerek, ateş etrafındaki ritmik dinsel dansı, davulun sesi, şamanist duaları ile kötü ruhlar ile yüzleşir, şeytani güçler ile uzlaşırdı.

Orta Asya'daki Türkler, hayvan figürüne tabu (tabgu) put, tapma gözü ile bakarlardı, her kabilenin kendi totemi vardı, Tukeyular, kendilerinin dişi kurttan türediklerini farzederlerdi, kendi oymak bayraklarında en çok kullanılan sığır, kartal, akbaba gibi hayvan resimleri idi. Eski Türk takvimi, 12 yıllık dizilerden teşkil ederdi, aylara da sıçan, öküz, kaplan, tavşan, ejder, yılan, at, koyun, maymun, kuş, köpek ve yaban domuzu gibi hayvan isimleri de verilmişti. Orta Asya'da Türkler, süslemelerinde ve süs işlemlerinde hayvanlar arasındaki dövüşleri, Grifon-Geyik, Öküz-Kartal, Balık-Kuş, yada bir hayvanın birkaç hayvan tarafından saldırıya uğramasını ele alır, ama Türkler müslümanlığı kabul ettikten sonra, puta tapma devirleri

kahıntısı olan hayvan ve insan figürlü tasvirler yerlerini, kırk dalların oluşturduğu helozon şekilli motiflere bıraktı. Orta Asya'daki bazı Türk kabileleri yeri ve göğü 4 bölgeye ayırmışlar, Doğuyu koyun Batıyı köpek, Güneyi çaylak, Kuzeyi yaban domuzu gibi sembolik hayvanlar ile temsil etmişlerdir, ayrıca Orhun Kitabelerinden de anladığımız kadan ile Doğuda Gökhan (mavi hükümdar), Güneyde Kızılhan (kırmızı hükümdar), Batıda Akhan (beyaz hükümdar), Kuzeyde Karahan (kara hükümdar) kralıklarını sürdürüyordu. Şamanist evrende, bütün elementlerin dengesi, dört köşe kare bir dünyada gerçekleşir, dünya derinliğinin ve dengesinin dört katlı bir yapısı vardır, dört yönlü bir yol ve dörtyolun dört rüzgan mevcuttur, Doğu yönünün doğru yol olduğunu kabul ediyorlardı.

Ama, Anadolu'da Toros dağlarında yaşayan Türkmen oymakları gün doğusuna (doğu) yalancı bucak derler ve kötülüğün buradan geldiğine inanırlar, güneye de karabucak derler, afet ve felaketin buradan geldiğine inanırlardı. Sibirya şamanları, evreni alt dünya, orta dünya ve gökyüzü diye 3 kısma ayırırlar, alt dünyanın kötü ruhların dünyası, orta dünyanın kendilerine yardım eden tanrıların dünyası, gökyüzünün ise en büyük tanrıların yer aldığı dünya olduğuna inanırlardı, şamanın bulunduğu yer ise bu üç dünyanın bulunduğu evrenin merkezindedir, dünyanın merkezi, ölüm dünyasına giden bir kapı, pasaj durumundadır.

Bu şamanist oymaklar orta dünyadaki tanrıları için koç, gökyüzündeki daha büyük tanrıları için at kurban ederlerdi. Turkyularda bugün hala, Göktanı adına, koyun, oğlak kurban edilmesi geleneği devam eder, tanrıların onları hastalık ve afetlerden koruması için kurban keserlerdi. Ayrıca, şamanlık devrinde dört mevsime mahsus kurbanlar kesiliyordu, bahar mevsiminde koyun totemi kurban edilirdi, Türklerin ilkbahar ayınlarında oğlak kurban etmeleri ve ilkbaharın başlangıcı kabul edilen, Hidrellez Anadolu'nun birçok yerinde kuzu kesilmesi ve kuzu çorbası yapma geleneği hala devam etmektedir. Koç boynuzu, Türklerce kuvvet ve kudret misali olmuş onu yaşam tarzında kullanmıştır, bugün Anadolu'da yaşayan yöruklerin çoğu, koç boynuzunu, çadır direklerinde veya çadır kapısının yanında koruyucu bir tılsım olarak hala kullanmaktadır. Kuzey Asya şamanlarının elbiselerinde rastlanan çeşitli kuş figürleri, kamların dinsel törenlerinde önemli roller oynamaktadır, bir şaman kıyafetinin üzerinde

kuş resminin bulunması, şamanın bu kuş resminin yardımı ile öteki dünyaya uçabileceği şeklinde bir inanış vardır, bu elbiseler bütünü itibari ile koruyucu bir cini sembolize etmektedir, şaman elbisesini giyer giymez, hırkanın üstündeki cinlerin etkisinde kalmaktadır.

Kuzey Asya Kavimlerinde, kartal gökyüzünün temsilcisi olarak kabul edilir, gelecekte haber veren, ruhları öteki dünyaya götüren, gökle yer arasında aracılık yapan bir kuş gözüyle bakılırdı. Selçuklu Türkleri zamanında, kartal, kuvveti ve kudreti sembolize eden bir figür olarak mimaride, çeşitli el sanatlarında yaygın olarak kullanılmıştır.

Ölüm, vücudun parçalanması, insan ruhunun öteki tanrılarla irtibat kurabilmesi için önemli bir unsur teşkil eder. Kuzey Amerika yerlileri vücutlarına çeşitli işkenceler yaparak, öteki dünya ile ilişki kurmasında meditasyon araçlarından birini gerçekleştirir. Aslında vücuda acı çektirmek, insanın nefesine hakim olmasında, zorluklara katlanmasında yardımcı olur, diğer taraftan hücrelerin dahi birbirinden ayrıldığı bir ortamda insanın öteki dünya ile ilişki kurması çok kolay olabilmektedir. Buna benzer bir örnek olarak ülkemizin Doğu Anadolu bölümünde yer alan İĞDIR ilinin Alevi tarikatına mensup bazı köylerinde, vücuda şiş saplama geleneği devam etmektedir, işin diğer önemli bir kısmı da meditasyon haline geçtikten sonra acıyı hiç birşekilde duymamalarıdır, ve istedikleri amaca ulaşmaktadırlar. Şamanların dinsel törenleri ve büyüleri esnasında yaptıkları mitolojik yolculuk güneşte sona erer ve meditasyon boyunca yanan ateş, güneşe olan yolculukta bir araç teşkil eder, güneş tanrısına adaklar adanır, saf güneş yanan ateş ile özdeşdir, gökyüzü ve yeryüzü arasında bir köprü teşkil eder. Anadolu'da yaşayan yürüklerde, çadırın ateşi kutsaldır, ateş ocağın yaşam kaynağıdır. Toros dağlarında yaşayan Elbeyli oymakları, yaz günleri güneş dokunmasını diye, kadınlar her yıl Haziran ayında duvarlara aşı toprağı ile bazı resimler yapar. Anadolu Türkmenlerinde de ateşin önemi büyüktür, ve Allah'a şöyle dua ederler, "Ey Allah bizi nurdan, nardan ayırma"

Türkmenler genç ölmüş bir adamı gömdükten sonra onun atını süslerler, ölünün

üzerinden çıkarılan elbiseyi bir ağaca giydirirler, köylü kadınları giydirilmiş ağacın karşısına geçerek ağıtlar okur, ağlarlar. Kuzey Asya şamanlarında ise, şenlikle çağrılan şaman, giysilerini giyip kendini çağrılanlar ile birlikte bir kayığa binerek, törenin yapılacağı eve doğru hareket eder, kayıktan indiği zaman, ölü sahipleri, şamanın dizlerine kapanarak karşılarlar, eve giren şaman ölünün giysilerinden yapılan bir modelini alır, ve ruhun öteki dünyaya ulaşması için şaman ile birlikte tören yapılır, şaman ruhu öteki dünyaya götüren bir araçtır. Şamanist evrende, hastalıkların genelde kötü ruhlar tarafından verildiğini, bu kötü ruhların nızasını alabilmek için onlara kurbanlar adayarak, şölenler yaparak, gazaplarını ve hiddetlerini indirmeye çalıştıklarını görüyoruz.

Anadolu Türklerinden olan, Merzinsilifke yolu üzerinde Bulgar dağlarında yaşayan Türkmenlerde, lohusalı kadınlara Albasacak diye çok korkarlardı, (al aslında hile demektir), lohusa azıcık hastalansa, obaya hemen haber verilir ve bütün bilgili kadınlar toplanarak, bu hayali hastalığın yine hayale dayanan çarelerini ararlar, yastığın altına bir orak, maşa, kilit, anahtar konur, ateşte süpürge yakılır, kül ile küllü su hazırlanır, kurşun döktürülürdü.

Anadolu'da, ilkbahar mevsimi geldiğinde, çobanlar yaylaya çıkmadan evvel hocaya giderek kurt ağzı bağlatırlar, böylece sürülerini kurtlara karşı korurlardı, veya birisinin hayvanı kaybolsa, hayvanın sağsalım gelebilmesi için gene kurt ağzı bağlatılırdı.

Anadolu'daki Türkmenler, kaplumbağa yavrusu kabuğunu, muska boncuk, gözboncuğu, kertenkele kuyruğu gibi nesnelere, hayvanlarını, mallarını kengöze ve nazara karşı korumak için sihirli bir tılsım, koruyucu olarak üzerlerinde taşımışlar, evlerinin bir köşelerine koymuşlardır. Türklerin eski dinlerinden biri olan şamanizm, bugün halk geleneklerinde çeşitli şekillerde devam etmektedir, yıllar geçmesine rağmen insanın yaşam tarzının içlerine kadar yerleşmiş bu etkiler, insanlığın bunu devam ettirdiği sürece devam edecektir.

Kamil GÜLLER

Yararlanılan Kaynaklar

Joan Halifax, Shaman

Ali Rıza Yalman, Cenupta Türkmen Oymakları

Reha Camuroğlu, Babailer

Sedat Veyas Örnek, İlkelerde Din, Büyü, Sanat, Efsane

Nejat Diyarbekirli, Hun Sanatı

Atlas Magazin, Nisan-Mayıs 1993 Sayısı.

Şamanizm Ve Animizm'in Anadolu Türk Kültürüne Yaptığı Bazı Etkiler Üzerine Düşünceler